

Táton, Dorogon és Esztergomon belül Szentgyörgymezőn a Nyilaskeresztes Párt igen sok szavazatot kapott. Ez utóbbit nem tartotta csodának, mivel „...itt a nyilasok évek óta a legerőteljesebben szervezkedtek.”⁸ Ugyanez az írás egy másik figyelemre méltó megállapítást is tartalmazott: „Esztergom megmutatta, hogy hol a helye. Az egyik pesti nyilas lap azt írta, hogy Esztergom történelmet csinál ezen a titkos választáson. Hát csinált is, csak nem úgy, mint azt a nyilasok elképzelték, hanem végleg elkötelezte magát a komoly jobboldali politika mellett, s ebből az állásából nem enged egy tapodtat sem.”⁹

Esztergomon belül a választókerületeken belül leadott szavazatok a következő képet mutatták:

Kerület	Kunder Antal (Magyar Élet Pártja)	Cseh Ferenc (Nyilaskeresztes Párt)	Zuschlag Vilmos (Szociáldemokrata Párt)	Pákh János (Kisgazda Párt)	Érvénytelen
I.	482	50	25	10	22
II.	311	57	38	17	17
III.	484	137	26	12	30
IV.	473	95	47	3	29
V.	600	84	35	4	15
VI.	376	280	11	10	19
VII.	525	135	17	7	30
VIII.	526	122	4	19	23
IX.	269	156	25	9	16
Összesen:	4046	1116	228	91	201

A választások eredménye ily módon teljesen egybeesett az országos iránnyal, hiszen a Magyar Élet Pártja 183 képviselőt, a Nyilaskeresztes Párt 31-et küldött a parlamentbe. A többiek jóval kevesebb képviselővel voltak jelen a törvényhozásban. Így a következő évek kormánypolitikájának, jobbra tolódásához, a szélsőjobboldal, a Nyilaskeresztes Párt hatalomra jutásához szabadabbá vált az út.

Dr. Bárdos István

A csépi Pálffy-könyvtár

Művelődéstörténetünknek kevésbé feltárt területe a magánkönyvtárak története. A főúri, főpapi könyvtárak többségében megmaradtak az utóknak. A felvilágosodástól kezdve nagy számban jöttek létre a vidéki birtokos nemesség könyvgyűjteményei, amelyek létükkel a köznemesség művelődés iránti igényét, állományukkal a modern eszmék terjedését jelezték. A családi könyvtárak felkutatása napjainkban talán már lehetetlen is, hiszen sorsuk kevés kivétellel ismeretlen: vagy nagy gyűjteményekbe kerültek, ahol beolvadtak az állományba, vagy a tulajdonos halála után szétszóródtak, katalógus hiányában csak a tulajdon bejegyzésekre, exlibrisekre lehet támaszkodni.

Komárom és Esztergom megyében régi hagyományai vannak a könyvgyűjtésnek. *Péczei József* (Putnok, 1750 – Komárom, 1792) komáromi református lelkész, a Mindenest Gyűjtemény

⁸ Tanulmányok a képviselőválasztásból. Esztergom és Vidéke, 1939. június 4. 43. sz.

⁹ Uo.

szerkesztője gazdag könyvtárral rendelkezett, amit az özvegye által 1793-ban kinyomtatott katalógus is bizonyít.¹ Gyűjteménye – 568 kötet – főleg idegen nyelvű könyvekből állt, ezek alkották Péczeli fordításainak alapját, amelyek feltűnnek az általa szerkesztett folyóiratban is. *Pathi Nagy Sámuel* (Komárom, ? – Komárom, 1810) orvos könyvtárának katalógusa Szinnyei József ajándékként került az Országos Széchényi Könyvtárba.² A gyűjteményben nagy helyet foglal el a külföldi és a hazai orvostudomány, továbbá a szinte teljes korabeli folyóirat irodalom. 1828-ban *Kultsár István* (Rév-Komárom, 1760. – Pest, 1828.) író, szerkesztő csaknem 4000 kötetes könyvtárával vetette meg Komárom vármegye könyvtárának alapjait.³ Ez a gyűjtemény Észak-Komáromban található. 1844-ben *Helisher József* (Esztergom, 1779 – Esztergom, 1844) az „Esztergom Városi Árvák Attya”, szülővárosának adományozta értékes gyűjteményét. Ezek a könyvtárak azonban az alapítók nemes szándéka ellenére sem tölthették be funkciójukat. Komárom és Esztergom vármegye nem ismerte fel a közkönyvtárak jelentőségét, így került pl. a Komárom vármegyének adományozandó Milkovich-Zámory gyűjtemény e század elején Győr megyébe.

Igen nagy szerencse érte a József Attila Megyei Könyvtárat 1980 utolsó napjaiban, amikor sikerült megvásárolni egy olyan – feltételezhetően XVIII. századi alapítású – csaknem 3000 kötetes magánkönyvtárat, amelynek állománya alapján a köznemesi könyvtárak modellje, gyűjtőköre rekonstruálható. A csépi Pálffy-család könyvtárának megvétele a tulajdonos, *Pálffy Béla* (Csép, 1894. szeptember 26. – Csép, 1980. március 11.) halála után örökösének, *Korn Mártonnénak* köszönhető, aki ezen értékes gyűjtemény további sorsát közgyűjteményben látta biztosítotttnak.

A könyvtárnak katalógusa nem lévén, igazi értékei a könyvek rendezése, feldolgozása közben derültek ki. Külön üveges szekrényben őrizte tulajdonosa a féltett darabokat, szobájában a kézikönyveket és egyéb „kedvenceit”, a többi anyag hely hiányában a kamrában kapott helyet. A muzeális állomány – az 1849-ig megjelent könyvek – 289 mű (300 kötet), ebből 107 „könyvtár a könyvtárban”, vagyis az 1840-es alapítású Sieglér-féle komáromi kölcsönkönyvtárból származik. Külön jegyzékre vettük értékelés céljából az 1900-ig megjelent kiadványokat, a többi állományrész XX. századi (könyvek, folyóiratok, kisnyomtatványok).

Sajnos nem sikerült megoldani, hogy a gyűjtemény egyben maradjon. A könyvek a megfelelő állományrészekbe kerültek (muzeális- és helyismereti gyűjtemény, kézikönyvtár, forgalmi anyag, folyóiratok). Mindössze egyetlen dokumentum, a leltárkönyv alapján tekinthető át a gyűjtemény egésze. A muzeális- és a helyismereti gyűjteménybe került könyvek címleírásában jeleztük az eredetüket.

*

Csép Komárom-Esztergom megye legkisebb települései közé tartozik. Területe ősidők óta lakott hely, amit bronz- és honfoglalás kori régészeti leletek is tanúsítanak. Első okleveles említése 1257-ben fordult elő, *Possessio Regialis Chep* néven. (Ezúton jegyezzük meg, hogy a falu neve 1909-ig Csep volt.) A középkorban a gesztési járás egyik legtekintélyesebb települése, amit bizonyít a Zsigmond királytól heti vásárok tartására kapott jog is. A török hódoltság idején elnéptelenedett. Az 1670-es években kísérelte meg újbóli benépesítését akkori birtokosa, Pázmándy Gergely, aki földbirtokos majorságot szervezett. Utódai a XVIII. század közepén közbirtokosságot hoztak létre, így csaknem száz éven keresztül a közbirtokos nemesek voltak Csep irányítói. A nemesi kúriák lakói közül kerültek ki részben a járás és a megye vezető hivatalnokai. Pázmándy halálával a birtok hat illetve többfelé osztódott. (Ezeknek a „hatodoknak” nevét őrzik ma is a határnevek, a tulajdonosokról, illetve az örökösökre elnevezve.)⁴

A nemesi összeírás szerint 1699-ben egy, 1722-ben öt nemes család lakta. A helyi református lelkész, Kiss Antal feljegyzése szerint az „1844-dik év Október 20-án az egész Csepi Neme-

¹ *Bíró Ferenc*: Péczeli József könyvtára. Magyar Könyvszemle, 1962. 4. sz. 326–333. old.

² *Catalogus Librorum experientissimi quondam Medicinae Doctoris Samuelis Nagy de Path Tabulae Judiciarisae Assessorii et Physici Hungarii Incl. Comaromii, 1810. Typ. Vit. Weinmüllerianae. 72 old.*

³ *Alapy Gyula*: Kultsár István (1760–1828) és könyvtára. Komárom, 1828. Spitzer ny. 211 old.

⁴ Komárom megye földrajzi nevei. (Szerk.: *Balogh Lajos, Ördög Ferenc*. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság.) Bp. 1985. 269–271. old. – Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene. (Szerk.: *Osváth Andor*) Bp. 1938. 543. old.

si Közbirtokosságban találtatott Nemes 84, nem nemes 417, összesen 501 lakos, 26 ház.”⁵ Fényes Elek szerint 1851-ben 588 lakosa volt;⁶ földesurai a Mitsykek, Thalyak, Csajághyak, Konkolyok, Baloghok, Huszárok, Nyáryak, Gáthyak, Bereczkyek (Fényes nem említi a Pálffyakat!). A hagyomány szerint a Pálffy-ház hajdan a Csapóké volt, ahol Csapó Etelka Petőfi verseinek egyik ihletője is élt.⁷ A két világháború között a nemesi kúriák: Thaly, Beliczay, Karika, Balogh, Mitsky, Kardos, Pálffy, Edelenyi-Szabó, Csajághy, Ségner.⁸

Csép lakossága főleg református. 1788-ban önálló anyaegyház alakult, addig ugyanis Etéhez tartozott. Temploma klasszicista stílusban épült újjá a falu feletti domb tetején, azokból a kövekből, amelyek az ún. Faluhely dűlőben lévő régi templom romjaiból származtak. A falu múltját az 1985-ben megnyílt honismereti emlékszoba idézi.

*

A Pálffy-család régi Komárom megyei nemesi család, Csicsórol és Szilasról származnak, amit nemesi előnevük is bizonyít. Az 1608-ban nemesi címet kapott Pálffy Gergely 1613-ban Suri Tamástól vette meg a csicsói birtokot. A család ezen ága 1688-ban nyert armális levelet, 1819-ben pedig bizonyáglevelét.⁹ Kempelen Béla a magyar nemes családokat ismertető alapmunkájában mindössze annyit közöl, hogy a Pálffy-családbeliek az 1754–1755. évi országos nemesi összeírások szerint István, János, Miklós, Pál, Benedek, Mihály.¹⁰

A család származási adatait dr. Szarka Erzsébettől¹¹ kaptam meg, kutatásai szerint a Kempelen által közölt személyek Pálffy Gergely fiai. A Benedek-ágot követve az idős Benedek fia szintén Benedek (? – 1750 körül) és Mészáros Kata fia, János (1695? – 1780) etei lakosnak Zánkai Katával kötött házasságából született János (1766 – Csép, 1836) és Sándor (1767 – Csép, 1848). Sándor és Bóday Kata házasságából születtek: Sámuel, Krisztina, Benjámín, Zsigmond (1794–1836) ügyvéd és Sándor (1796–1881), Komárom vármegye főügyésze. A bodajki református lelkész Benjámínnak (1799–1848) Miskey Zsuzsával, illetve Kardos Rózával kötött második házasságából született Amália, Kálmán és Elek. Pálffy Elek (1840. június 14. – Csép, 1933. május 20.) Komárom vármegye árvaszéki elnöke volt, akinek Kismányay Mitsky Jankával való házasságából született a Pálffy-család ezen ágának két utolsó leszármazottja: Elek (Csép, 1889 – Budapest, 1976) ügyvéd és Béla (Csép, 1894. szeptember 26. – Csép, 1980. március 11.) Mindketten utódok nélkül haltak meg.

Pálffy Béla életrajzát az 1938-as megyei monográfia társadalmi ismertetőjében olvashatjuk.¹² „Pálffy Béla földbirtokos, községi bíró(...) Ósrégi nemes famulliából származik. Középiszkoláit Pozsonyban és Kecskeméten végezte. Iskolái után ősei földjén gazdálkodik. Az I. világháborúban a 17. gyalogezred kötelékében az orosz fronton küzdött, ahol fogságba esett és csak három év múlva, mint csererokkant tért haza, s mint hadapródjelölt őrmester szerelt le. A község vezetésében is kiveszi a részét, előbb mint képviselő-testületi tag, jelenleg pedig bírja a községének.”

A családnak 400 hold földje volt, amelyet Balogh Ferenc bérelt. Pálffy Béla 25 holdon gazdálkodott. A birtok nem volt egyben, éppen a csepi birtokok „hatodolása” – később esetleges „tizedelése” miatt. Ővé volt az ún. Békavár¹³ a Nagyigmánd felé eső határrészben. A Tárkány felé eső részen az ún. Pálffy-tag és a Pálffy-dűlő¹⁴.

⁵ Gyüszí László: A csepi népiskola a 19. században. Szemelvények a református egyházközség jegyzőkönyveiből. Új Forrás, 1978. 1. sz. 54. old.

⁶ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. I. köt. 210. old.

⁷ Komárom megye földrajzi nevei. i. m. 269. old.

⁸ Ld. 4. sz. jegyzet: Komárom és Esztergom... i. m. 543. old.

⁹ Alapy Gyula: Komárom vármegye nemesi családai. Komárom, 1911. Spitzer ny. 164., 244. old.

¹⁰ Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. Bp. 1944. VIII. köt. 148. old.

¹¹ Dr. Vavrik Gyuláné dr. Szarka Erzsébet (Észak-Komárom, Pohrenica 15.) kutató szíves segítségét ezúttal is hálásan köszönöm. (1990)

¹² Komárom és Esztergom... i. m. 842. old.

¹³ Komárom megye földrajzi nevei. i. m. 269–271. old., 23–24., 26. tételek

¹⁴ U. o. 49., 50. tételek

1945 után a földek állami tulajdonban kerültek, Pálffy Béla karabukai erdészetben, majd a termelőszövetkezetben dolgozott, ahonnan éjjeliőrként ment nyugdíjba, 500 forinttal. Művelt, becsületes, tisztalelkű és gondolkodású, jól gazdálkodó, pontos ember volt. A könyvek iránti érdeklődése élete végéig megmaradt. Magas kora ellenére figyelemmel kísérte a könyvkiadást, még halála után is számos, megrendelt könyv érkezett a címére.

A mintegy 3000 kötetes gyűjtemény – a régi családi könyvtár töredéke – az idők folyamán sok viszontagságon ment keresztül. A bibliotéka a régi, ma már csak romjaiban létező Pálffy-ház legnagyobb szobájának büszkesége volt. 1944-ben a gyűjtemény féltettebb darabjait – egyéb menteni való holmikkal együtt – ládákban elásták. A hazai és a nem hazai „kincskezeseket” azonban a könyvek nem érdekelték. Eltűzelték, legjobban esetében szétszórták őket, ennek az időszaknak és az időjárás viszontagságainak nyomát ma is sok kötet viseli. Rengeteg könyv elveszett, tulajdonosának féltő szeretete ellenére. Mert a könyvszeretet a Pálffyaknál családi hagyomány, mondhatni szenvedély volt, ami talán az utolsó Pálffynál – akinek érdeklődése egybeesett ősei gyűjtőkörével – teljesedett ki a legjobban.

*

A XVIII. század végi nemesi mozgalmak és az országgyűléseken megnyilvánuló nemesi ellenállás egyre jobban felkelti a vidéki nemesség politikai érdeklődését. A városokban tanult, főleg jogakadémiát végzett köznemesek visszatérve vidéki birtokaikra, a tudomány és a könyvek jelentőségét felismerve megkezdték a családi könyvtárak kialakítását úgy, hogy abban minden ismeretág képviselve legyen, mindaz, amire a mindennapi életben szükségük lehet.

A könyvtár alapjait a református jogász Pálffyak vetették meg, feltételezhetően még a XVI-II. század végén. (A gyűjtemény tüzetesebb elemzése során igen sok hasonlóság mutatható ki a Zala megyei Skublics-család könyvtárával.)¹⁵ Összetétele művelt, a tudományok és az irodalom iránt fogékony diszciplína enged következtetni. Ezt igazolják a könyvekben található tulajdonbejegyzések is.

*

A gyűjtemény bemutatását az 1900-ig megjelent kiadványok alapján végeztük, részletesebben a muzeális anyaggal foglalkoztunk, hiszen az egész könyvtár értékelése meghaladná ezen írás kereteit.

A Pálffy-könyvtár gerincét a jogi, egyháztörténeti, természettudományi, műszaki és történeti irodalom jelenti. A jogi munkák között a *Corpus Juris* (1751, 1779), *Werböczy Tripartituma* (1740, 1763, 1779), a *Magyar Törvénytár* több kiadása, a különböző törvények illetve tárgymutatójuk, valamint a hazai jogtudomány jeleseinek munkái (pl. Kövy Sándor, Jeszenszky Miklós, Bocsor István stb.) rendre megtalálhatók. A szaktudomány iránti érdeklődés bizonyítékeként említjük, hogy a Pálffy Zsigmond tulajdonát képező *Elementa Juris Hungarici Civilis Privati* (Pozsony, 1819) hiányzó lapjainak kézírással való pótlása. *Werböczy Magyar- és Erdélyországnak Törvénykönyvét* 1779-ben adta ki Landerer Mihály magyar nyelven, közölve benne a nála található könyvek jegyzékét az árakkal együtt. Ugyancsak ebben a kötetben egy másik fontos adalék: a XIX. század végén Spitzer Sándor komáromi nyomdász kötötte újra, akinek a benne lévő vignetta tanúsága szerint „könyv-, papír, hangjegy, írószerkereskedése, könyvnyomdája és könyvkötészete” is volt. A hazai és a külföldi jogelméleti, jogtörténeti könyvek mellett a tudományág különböző ágazataival foglalkozó kiadványok is megtalálhatók, ezek szaklexikonaival, enciklopédiáival együtt. Ugyanitt említjük az 1790-es és az 1796-os országgyűlések „naponkénti jegyzéseit” magyar és latin nyelven. Ez a tény óriási eredményt jelentett a magyar nyelv hivatalossá tétele ügyében, hiszen a kötetekben lévő megjegyzés szerint magyarul íródtak a terjedelmes „Jegyzések”, „amelyek az országgyűlés fő vigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordítottak.” Hasonlóképpen megtalálhatók a későbbi országgyűléseket illetve törvényeket tartalmazó kötetek is.

A másik fontos ág az egyháztörténet, a teológiai irodalom, amelyeknek nagy száma a Pálffyak vallásosságával magyarázható. A *Biblia* magyar és német nyelvű kiadásai között em-

¹⁵ *Fülöp Géza*: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. 1978. Akad. K. 200–211. old.

lítjük a Csajághy-család bejegyzésével ellátott *Ó és Új Testamentumot* (Pozsony-Pest, 1803), amelynek címlapja viszont az 1793-as pozsonyi kiadást jelzi; ezt a könyvészetek nem ismerik, ugyancsak ismeretlen a zsolnárokkal bővített, 1804. évi Fűskuti Landerer kiadás is. Bárány György kalauz jellegű *Új Testamentumában* (Lauban, 1754) olvasás közbeni bejegyzésekkel, elmélkedésekkel találkozunk, amelyek magyar és görög magyarázatokkal vannak ellátva. Énekeskönyvek, zsolnárok, imakönyvek, bibliamagyarázatok, egyházi beszédek a XVIII-XIX. század neves prédikátoraitól (Szikszay György, Tóth Ferenc, a dadi Kiss Ádám stb.), a protestáns egyháztörténet, szónoklattan mellett katekizmusok, hittankönyvek egészítik ki ezt az átlományrészt. (A protestáns vallással foglalkozó könyvek között feltűnést kelt Győrffy Sándor kötete, a Napraforgó Virág, melyben a Boldogságos Szűz Mária és a hét ünnepei foglaltatnak. Veszprém, 1791)

Mivel a felvilágosodás idején és a reformkorban is a magyar nemesség érdeklődésének a középpontjában a történelem állt, így a történeti irodalom – a tudományos munkákon belül – az egyik legnagyobb helyet foglalja el. A megmaradt könyvek alapján következtetni lehet, hogy a gyűjtemény az egész korabeli történeti irodalmat felölelhette. Az egyetemes történelemből Cellarius Christophorus (Jena, 1735, 1736), Cornelius Nepos (Lipcse, 1742) összefoglaló műveit, Girtanner tudósításait a francia forradalomról (Berlin, 1794), Wagnertől az orosz birodalom történetét összegező munkáját említjük (Bécs és Hamburg, 1810). A harmincéves háború történetével két munka is foglalkozik (az egyik feltételezhetően XVIII. századi lipcsei kiadás, a másik 1864-ben jelent meg magyarul). Az egyes tartományok és országok (pl. Anglia története – Hume után – Meissner munkája, 1814; Dalmácia, Bosznia, Szerbia, Pozsony 1746) történelmének ismertetése mellett megemlítünk egy, a gyermekek számára készült világtörténelmet ismertető könyvet: Shcrórdh, Matthias: *Allgemeine Weltgeschichte für Kinder...* (Lipcse, 1780). Az ókortól 1825-ig tartalmazza az egyetemes és a magyar történelem kronológiáját a könyvészetek által nem ismert *Tabellae Historiae Universalis...*(1826) című kötet Tobias G. Schröer összeállításában, szintén az ifjúság számára.

A magyar történelemmel foglalkozó művek közül elsőként Istvánffy Miklós *Regni Hungarici Historia* című, 1685-ben Kölnben megjelent 2. kiadását említik, majd Budai Ézsaiás *Magyarország Históriajának* 1. kiadását (Debrecen, 1812, 1814), Pray György, Kazy Ferenc, Pálma Ferenc magyar illetve latin nyelvű munkái, a későbbiekben Horváth Mihály, Márki Sándor, Görgey István műveit emeljük ki. Budai Ferenc *Magyarország polgári históriájára való lexikonának* (Budai Ézsaiás kiadásában, Nagyvárad, 1804), sajnos csak az 1. kötete van meg a gyűjteményben, kifogástalan állapotban. Pethő Gábor munkája alapján „szedegtetett rész szerint különféle könyvekből és bővített” Kovács János által *A magyar krónikának röviden le-rajzolt Summája* (Pozsony, 1790, 1792).

A hadtörténet területéről Mallet (1671) francia nyelvű munkája mellett érdekességként említjük az ismeretlen szerzőtől származó könyvet, a *Gyakorlás regulamentuma a Magyar Felkelő Nemesség toborzásának számára* (Pest, 1809), amely korabeli időszerűsége mellett azért is érdekes, mert magyar és német nyelven mesterségyszavak is megtalálhatók benne.

A művelődéstörténeti és geneológiai szakirodalom nagyon sok helyi, megyei vonatkozást tartalmaz, pl. a komáromi születésű Takáts Sándor minden munkáját; az utóbbi témakörből a ma már ritkaságnak számító *Családtörténeti Értesítő* füzeteit és a geneológiai kutatások alapvető kézikönyvét – Nagy Iván: *Magyarország nemes családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal* című, kifogástalan állapotban lévő 13 kötetét.

Rendkívül gazdag az életrajzgyűjtemény, amelynek egyik kincse Budai Ézsaiás könyve „a Poetica és Rhetorica oskolák számára” készült *Régi Tudós világ Históriaja, mellyben a könyvnyomtatás feltalálásáig minden féle tudósoknak, főképpen pedig a görög és deák íróknak élete, munkái (...)* *elé-adódnak* (Debrecen, 1802). Történelmi, politikai, műszaki személyiségek életrajzai – hazai és külföldiek egyaránt – megtalálhatók a gyűjteményben. A bejegyzés szerint Pálffy Sándor könyve.

A politikai, közgazdasági kérdésekkel foglalkozó könyvek kis hányada főleg századunk kiadványai.

A könyvtár tekintélyes részét alkotják a természettudományok és az alkalmazott tudományok magyar és idegen nyelvű kiadásai. A matematika, a geometria és a mértan területéről Hell Miksa (Bécs, 1773–1775), Horváth János (Nagyszombat, 1772–1773), Maróthy György (Debrecen, 1763), Metzburg Georg (Bécs, 1782), Winkler Georg (Bécs, 1819), majd Petzelt József és Petzwall Ottó egyetemi előadásait tartalmazó köteteket emeljük ki (1847–1848). A ko-

máromi születésű Nagy Károly *A kis geometra* (Bécs, 1838) korabeli híres tankönyvének 1. kiadásában olvasható bejegyzés szerint „Gr. Batthyány Kázmér ajándéka. Kis-Béren, 3-dik Aprilis 1838”. A könyv Thaly Dénes tulajdona volt.

A fizika területéről Horváth János (Buda, 1807), Pankl Mátyás (Buda, 1797–1798), Tarczy Lajos (Pápa, 1843), Petzwall Ottó egyetemi előadásainak gyűjteménye (Pest, 1848) emelhető ki a külföldi szerzők munkái mellett.

Ide kapcsolhatók az alkalmazott tudományokon belül a műszaki, építészeti szakterületek is, amelyek többségükben külföldi szerzők munkái – német nyelven – a híd-, épület-, víz- és hajóépítéssel, közlekedéssel foglalkoznak – Amszterdam, Bécs, Darmstadt, Heidelberg, Berlin, Mannheim, München kiadásokon át egészen Budáig és Pestig. A magyar szerzők közül kiemeljük Sztrokay Pál *Az erődítés tudománya* (Pest, 1848) című munkáját. Napjainkban is érdekes és időszerű *Az építés tudományának azon része, mellyben az Építésre teendő költségek számbavétele adódik elő. Az ahhoz érteni kívánók kedvéért készítette Beregszászy Nagy Pál Debreczenben 1819-ben.* Ehhez van hozzákötve a szerző egy másik munkája, *Az építés tudományának azon része, mellyben az épületeknek erős és alkalmas volta adódik elő.* (uo. 1824)

Külön kiemelendők a gyakorlati célú ismeretágak, a praktikus szakismereteket nyújtó munkák időben és témában is legkülönbözőbb kiadásai, hiszen a könyvtárban minden olyan könyvet igyekeztek beszerezni, amelyre egy korszerű, belterjes gazdálkodásra törekvő birtokosnak az adott korban szüksége lehetett. E terület fontos kézikönyvei Bonnet *A természet vizsgálása* (Pest, 1810), Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály munkája, *A Magyar Fűvész- Könyv* 1. kiadása (Debrecen, 1807), Diószegi Sámuel *Orvosi Fűvész-Könyve* (szintén 1. kiadás, Debrecen, 1813); ezen utóbbinak érdekessége, hogy a cenzori engedély közlése mellett a szerzőnek a könyvkötők számára adott utasítása is megtalálható.

A mezőgazdasági vonatkozású művek közül elsőként említjük Nagyváthy János magyar nyelvű, úttörő jellegű munkáját, *A szorgalmatos mezei gazdát* (1. kiadás, Pest, 1791), Csapó Dániel „olvasókönyvvül” szolgáló *Gazdasági kis tükörét* (Pest, 1845), Morocza Dániel kézikönyvét, a *Gazdaságtudomány alapszabályait* (Pápa, 1844), illetve egy német nyelvű, virágkertészettel foglalkozó kézikönyvet (Lipcse, 1824)

A mindennapi kérdésekkel foglalkozó könyvek meglete praktikus tényezőkkel magyarázható. Így pl. Komárom vármegye főorvosa, Zay Sámuel *Falusi Orvos Pap* című könyve (1. kiadás), amely „minden valláson lévő Pap Uraknak, Seborvosoknak és értelmes házi gazdáknak készítettett” (Pozsony, 1810), vagy Lalich József által Komárom vármegye rendelkezésére írott vízviszony és kigyómarás gyógyítására felfedezett orvosi szerek alkalmazásáról szóló broszúra (Komárom, 1840), vagy egy németből fordított terjedelmes tanácsadó könyv az aranyérben szenvedők részére (Pozsony, 1830); de megtalálhatók a könyvtárban az állattenyésztéssel és orvoslással foglalkozó művek is.

Hazai és külföldi útleírások, honismertetők, városmonográfiák, földrajzi vonatkozású könyvek közül megemlítendő Thuróczy László *Ungaria suis cum Regionibus* (Nagyszombat, 1729) első kiadása. Fényes Elek *Magyarország leírása* 1–2. köt. (Pest, 1847) mellett a *Közönséges vagy Universalis geographia, a bécsi kongresszusban történt változások szerént* (Pest, 1817) című terjedelmes könyv 1. kiadását emeljük ki, amelyben érdekes bejegyzés olvasható: „Thalytól vettem ezen könyvet – a másikkal együtt(?) 6 forintba. Komáromban, Ann. 1819. die 29. Aprilis”. (Ugyanakkor az 1833. évi bejegyzés szerint Thaly Dénes tulajdona.) Ehhez a szakterülethez soroljuk a komáromi tanár, Katona Mihály fontos, tankönyvjellegű kézikönyvét „a felsőbb Oskolák-béli Tanulók számára.” Címe – *A Föld Matematika le-írása* (Komárom, 1814) – megtévesztő – hiszen a főleg külföldi források alapján készült munka korántsem matematikával, hanem általános földleírással, természeti földrajzzal foglalkozik. Különösen érdekesek a szerző pedagógiával kapcsolatos nézetei a bevezető tanulmányban. Itt említjük a protestáns iskolák 1771–1854 közötti alapvető tankönyvét, a *Hármas Kis Tükör* (Pest, 1822., 1854) kiadásait, amely 1824-ben Holéczy Mihály által bővítve Magyarországnak és a hozzá kapcsolt részeknek a történetét, földrajzát és polgári állapotját ismerteti, a *Szent História Summájával* együtt.

Az általános tájékozódást szolgáló magyar és idegen nyelvű lexikonok mellett igen jelentősök a szótárak – Pápai Páriz Ferenc magyar-latin, latin-magyar nyelvű munkája (Szeben, 1767), Márton József háromnyelvű latin-magyar-német *Oskolai lexikonjának* különböző kiadásai (Bécs, 1816., 1818) – ez utóbbi az előfizetők névjegyzékét is tartalmazza, majd az 1803-ban kiadott magyar-német és német-magyar szókönyve, amelynek érdekessége, hogy e nyelveken közli a Magyar- és Erdélyországi városok, mezővárosok és helységek neveit is. Choffin

három nyelvű (francia-latin-német) szótára (Frankfurt-Leipzig, 1770) igen jó állapotban maradt meg Pálffy Sándor 1826-os tulajdonbejegyzésével. A szótárak mellett a család nyelvtanulását szolgálták a latin, francia, német, görög, olasz szókönyvek és nyelvkönyvek. A nyelv- és irodalomtudományi könyvek között olyan kuriózum is található – Pálffy Zsigmond 1822. évi tulajdonbejegyzésével, mint pl. Baróti Szabó Dávidnak *A magyarság virági* (Kassa, 1792) kifogástalan állapotban lévő, bővített kiadása.

Igen jelentős a szépirodalmi – magyar és külföldi – állományrész. A muzeális részben a XVIII. századi magyar irodalmat Dugonics András *Etelkája* (Pozsony-Kassa, 1788), Kazinczy Ferenc *Heliconi virágok* (Komárom, 1791) című antológiája Pálffy Elek tulajdonbejegyzésével 1836-ból, Édes Gergely *Enyelgései* (Pozsony, 1793), Mátyás József *Semminél több valami* (Pozsony, 1794), Mészáros Ignác *Kartigámja* (Pozsony-Kassa, 1780), Saller György *Külömbféle példázatok oktatások* (Pozsony, 1793) munkája képviseli. A XIX. század első felének a gyűjteményben található reprezentánsai Gyöngyösi János *Magyar versei* (Pest, 1802), Pázmándi Horváth Endre *Árpádja* (Pest, 1831) az előfizetők névjegyzékét is tartalmazó 1. kiadás, a Kováts Sámuel szerkesztésében megjelent, Pálffy Benjámint tulajdonában lévő (1836) *Jácint zsebkönyv* (Kassa, 1836), Kis János Kazinczy által kiadott versei (Pest, 1814), a *Mondolat* (1813) és *Felelet a Mondolatra* (1815), a Tarczy Lajos által szerkesztett *Tavaszi* című zsebkönyv (Pápa, 1845), Ponori Thwrewk József *Beretváltkozó tükör* (Pozsony, 1833), Kisfaludy Sándor *Regék* (Buda, 1807), valamint Kisfaludy Károly munkái Toldy Ferenc kiadásában (Pest, 1847), Kölcsey Ferenc munkáinak Szemere Pál által történt kiadása (Pest, 1832) a legjelentősebbek. A későbbi időszakból Vas Gereben, Bajza József, Kemény Zsigmond, Szász Károly, a Beöthyek, Berzsenyi, Eötvös József, Madách, Arany, Petőfi, Vörösmarty, Czuczor Gergely, Jókai majd Molnár Ferenc, Szabó Pál, Herczegh Ferenc részben hiányos művei, sorozatai találhatóak meg.

A világirodalom gazdag anyagában az ókori klasszikusok – Cicero (Halle, 1719), Ovidius (Nagyszombat, 1769), Terentius (Nürnberg, 1804), Titus Livius (Patavia, 1759), Seneca (Patavia, 1748), Homeros (Lipce, 1827), Horatius (Pest, 1833), Antonius Naso (Róma, 1653) művei is megtalálhatók, eléggé töredékesen. Az újabb nemzeti irodalmak közül a német eredeti képviseltetik legteljesebben, így pl. a felvilágosodás korának divatos regénye, *Campe Robinsonja* (Wien-Lipce, 1794).

A gyűjtemény értékes részét képezi az a korábban már említett 107 kötet, amely 1840 szeptemberben Sieglér Antal nyomdász által megnyitott első, komáromi kölcsönkönyvtárból származik. Sieglér még ugyanebben az évben kiadta könyvtárának katalógusát is,¹⁶ (azonban az Országos Széchényi Könyvtárban csak az 1859. évi bővített katalógus van meg)¹⁷, így a könyvtár állományára ennek alapján lehet következtetni. Az állomány felét német nyelvű könyvek alkották, tartalmi megoszlását tekintve a szépirodalom dominál. A Pálffy-gyűjteményben lévő kötetek (Bürger, Gellert, Hackländer, Ifland, Koch, Kotzebue, Lafontaine, Meissner, Schiller, Sue, Willand stb. 1810–1830 között megjelent német kiadásai) azonos méretű (16 illetve 20 cm) egész- vagy félvászonba kötött, helyrajzi számmal ellátott példányai, bennük ex librisek – *Leihbibliothek des Anton Sieglér in Comorn* – a belső borító bal felső sarkába ragasztva, minden kétséget kizáróan a Sieglér-könyvtár darabjai voltak. Azonban az újabb tulajdonbejegyzések tanúsága szerint a csépi Kiss Dénes gyűjteményének részei, majd a Pálffy-család könyvtárát is gazdagították, az ma már nem deríthető ki, hogy ez az anyag hogyan került oda.

A gyűjteményt folyóiratok (*Tudományos Gyűjtemény, Budapesti Szemle* stb.) teljes, illetve hiányos évfolyamai, efemer kiadványok egészítik ki. Köztük olyan, unikálisnak mondható könyvecske – hiszen az ilyen jellegű kiadványokat éppen annyira nem őrizték meg tulajdonosaik, mint a kalendáriumokat – a *Rév-Komáromi Casino részeseinek névsora 1836–1837-ből* (Pest, Beimel).

A Pálffy könyvtárban előkelő hely illeti meg a XVII. századi RMK¹⁸ kiadásokat. Közülük kettő – műfaját tekintve – hitvita. Sámbar Mátyás *A három Idvösséges Kérdésre, a Luther és*

¹⁶ Verzeichniss der Leih-Bibliothek von Anton Sieglér in Comorn. Comorn, 1840. 79 old.

¹⁷ Bücher Verzeichniss der Leih-Bibliothek von Anton Sieglér in Comorn. Komorn, 1859. 164 old.

¹⁸ *Szabó Károly: Régi magyar könyvtár 1473–1711. Magyar és nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. I–III. köt. Bp. 1879–1896.*

Calvinista Tanítók mit felelnek? Úgy a mint Matkó István mongy... X ut Tök, imé azért Matkó Hazugságainak Meg-torkollása... (Kassa, 1667. – RMK I/1056.) és a megtámadott Matkó István válasza: *X ut Tök Könyvnek el-tépése, Avagy Bányász Csákány, mellyel... Sámbar Mátyás nevű tudatlan sár-gyűrő meg-csákányoztatik... Martoni Zolahi Ekklesiának együgyü Lelki Pásztorá által. Ki Sámbarától Bányásznak nevezetetik* (Sárospatak, 1668. – RMK I/1072.). Sajnos, mindkét kötet erősen rongált állapotban van, restaurálni kellene, a hiányzó lapok illetve részek pótlásával. A harmadik RMK-kötet (III/2. 3351.) a már korábban említett Istvánffy Miklós *Regni Hungarici Historia* (Köln, 1685) című munkája, amelyhez hozzá van kötve *Vienna Austriae a Turcis Barbar oppugnata Anno 1683. dei Septembris 12.* című 44 oldalas írás. Maga a kötet marginális példány, az előzéklapján rajz, olvashatatlan tulajdonbejegyzés található: eredeti, rongált bőrkötésben, a kötéstáblában korabeli könyvlapokkal.

Külön kell szólni a gyűjteményből előkerült értékes kéziratokról. Korábban jeleztük, hogy Csépen közbirtokosság működött: az egyik kézirat a közbirtokosság tisztújító közgyűléseinek jegyzőkönyveit tartalmazza 1829–1889 között, a másik a tanácsuléseken készült jegyzőkönyv az 1852–1900 közötti évekről. Hasonlóképpen pótolhatatlan, egyedi dokumentum *A csepi közönséges jövedelmeknek és kiadásoknak napról-napra való feljegyzéseik 1826-tól 1907-ig.* A kéziratok magyar nyelven íródtak, nem meghatározott periódusok szerint. Ez utóbbi kéziratról nem derül ki, hogy a közbirtokossággal kapcsolatos feljegyzés-e, vagy valamelyik nemesi család – netán a Pálffyak – gazdasági naplója. Ezek a kéziratok értékes adalékokkal szolgálnak a közbirtokosság történetéhez.

A könyvszeretetről tanúskodnak a kézzel másolt könyvek (ui. a korábbi századokban a nehezen beszerezhető könyveket lemásolták). A gyűjteményben két ilyen másolat található: egy méhészettel foglalkozó (év nélküli) szakkönyv, a másik *Erdély története* 1782. évi bécsi kiadásának részletei.

*

A Pálffy-könyvtár muzeális anyagában lévő bejegyzések alapján sok gyűjtő nevével találkozunk, ezeknek háttérében jelentős gyűjteményt sejtve. A Pálffyak közül Pálffy Zsigmondnak 1819–1822-ből 6, Pálffy Sándornak 1820–1826-ból 5, Pálffy Sándornénak 1, Pálffy Benjáminnak 1836-ból 1, Pálffy Eleknek 1859-ből 4 tulajdonbejegyzéssel ellátott kötete van. A nemesi családok közül a Thalyak emelkednek ki: Thaly István 1777–1793. ill. 1861–1863-tól 13 kötet, Thaly Dénes 1833. évben 13 kötet, 1846-ban 1 kötet, Thaly Eleonóra 1841., Thaly Zsigmond 1859., 1861., Thaly Zsigmond 1833-ban egy-egy kötettel; – Karika László és Zsigmond 1 kötet, Huszár Ignác és László 1790-ben 2 kötet; de előfordulnak Bajkay Miklós és Emília, Burján András (Komárom), Batáry Pál, Kiss Antal, Kiss József, Kiss Ádám bejegyzései is. A legtöbb könyv Kiss Dénes nevét jelöli, főleg az idegen nyelvű szépirodalom esetében. A neveket még sorolhatnánk, hiszen egy-egy könyvbe többen is bejegyeztek.

A tulajdonbejegyzések a magánkönyvtárak és a gyűjtők felderítésének elsőrendű forrásai. (Milyen kár, hogy napjainkban – néhány precíz könyvgyűjtő kivételével, akik művészi ex librisekkel látják el a könyveiket – a névbejegyzések hasznos szokása is megszűnőben van.)

*

A Pálffy-gyűjtemény rövid ismertetését azért tartottuk célszerűnek a régi nemesi könyvtárak általános jellemzésének sémájába illeszteni, hogy ezáltal jobban kiemeljük művelődés- és könyvtártörténeti jelentőségét, érintve azokat a szempontokat, amelyek a vidéki nemesség könyvkultúrájának meghatározói voltak, és amelyek az utódok révén szinte napjainkig is megmaradtak. Meggyőződésünk, hogy manapság egy ilyen – hiányában is teljes – családi könyvtár léte ill. közgyűjteménybe kerülése meglehetősen ritka. Különös értéket jelent ez a József Attila Megyei Könyvtárnak, amely 1952-es alapításával a könyvállományt illetően is „tisztá lappal” indult, alapgyűjtemény nélkül kezdte meg munkáját.

T. Sáray Szabó Éva